

จากความรู้สู่ความเท่าเทียม : การสร้าง ความรอบรู้ด้านสุขภาพเพื่อความเสมอภาค ในกลุ่มหลากหลายทางเพศ

From Knowledge to Equality: Building Health Literacy for Equity in Gender Diversity Groups

โดย ดร.จตุพร วิศิษฏ์โชติอังกูร*

■ บทนำ

ประเทศไทยมีแนวโน้มที่จำนวนประชากรกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และการเปิดกว้างทางความคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันยังไม่มีข้อมูลเชิงสถิติที่แน่ชัดเกี่ยวกับขนาดประชากรกลุ่มนี้ในประเทศไทย เนื่องจากข้อจำกัดหลายประการ หนึ่งในปัจจัยสำคัญคือ ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ (Social Determinants of Health) โดยเฉพาะอคติทางสังคมที่ยังคงมีอยู่ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีความหลากหลายทางเพศบางส่วนไม่กล้าเปิดเผยตัวตนของตนเองต่อสาธารณะ รวมถึงไม่สะดวกใจในการเข้าร่วมการสำรวจหรือการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ความท้าทายในการรวบรวมข้อมูลประชากรกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ

ยังเกิดจากข้อจำกัดทางระเบียบวิธีวิจัย โดยแบบสำรวจประชากรในระดับประเทศ เช่น การสำรวจสำมะโนประชากรของหน่วยงานภาครัฐ มักไม่ได้มีคำถามเฉพาะเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศหรือรสนิยมทางเพศ ซึ่งทำให้ขาดข้อมูลที่สามารถสะท้อนจำนวนประชากรกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศได้อย่างแท้จริง อีกทั้งบางการศึกษาอาจอาศัยวิธีการเก็บข้อมูลผ่านช่องทางที่ไม่ได้ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากร ส่งผลให้ตัวเลขที่ได้ อาจต่ำกว่าความเป็นจริง การขาดข้อมูลที่แม่นยำเกี่ยวกับประชากรกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศอาจส่งผลกระทบต่อข้อกำหนดนโยบายสาธารณะในด้านต่างๆ ซึ่งรวมถึง ปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ (Social Determinants of Health) เช่น สิทธิทางกฎหมาย การส่งเสริมสุขภาพ และการพัฒนาสังคมอย่างเท่าเทียม การปรับปรุงแนวทางการวิจัยที่สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้มี

* Senior Consultant ผู้เชี่ยวชาญประเด็นการพัฒนาคนและกลยุทธ์องค์กรการ บริษัท ดี อัลทิเมท ลีตเตอร์ จำกัด

ความหลากหลายทางเพศได้อย่างครอบคลุมและลดอุปสรรคในการเก็บข้อมูล จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับความสนใจในอนาคต

องค์การอนามัยโลก (WHO) ให้คำนิยามปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ (Social Determinants of Health) ว่าเป็นสภาวะแวดล้อมที่มีบทบาทกำหนดวิถีชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย โดยปัจจัยเหล่านี้ถูกกำหนดจากระบบเศรษฐกิจ การเมือง และการกระจายทรัพยากรในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับโลก⁽¹⁾ ปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อความเหลื่อมล้ำทางสังคมและความไม่เป็นธรรมด้านสุขภาพ ซึ่งสามารถใช้อธิบายปัญหาสุขภาพของกลุ่ม LGBTIQN+ ได้ เนื่องจากกลุ่มนี้มักถูกผลักให้อยู่ชายขอบของสังคม อันเป็นผลมาจากอัตลักษณ์ทางเพศและเพศวิถีที่แตกต่างจากบรรทัดฐานกระแสหลัก⁽²⁾ ความไม่เป็นธรรมด้านสุขภาพที่กลุ่ม LGBTIQN+ ต้องเผชิญปรากฏในหลายมิติ เช่น การเข้าถึงบริการสุขภาพที่ไม่เท่าเทียม ความเสี่ยงต่อโรคบางประเภทที่สูงกว่ากลุ่มประชากรทั่วไป และปัญหาสุขภาพจิตที่เกิดจากการถูกเลือกปฏิบัติ⁽³⁾ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความเท่าเทียมและลดการเลือกปฏิบัติในทุกกระดับ ตั้งแต่นโยบายสาธารณะไปจนถึงการให้บริการสุขภาพที่เป็นมิตรและตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของกลุ่ม LGBTIQN+⁽⁴⁾

■ สุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ : ความเสี่ยงและความท้าทายในการเข้าถึงบริการสุขภาพ

ประเทศไทยมีความก้าวหน้าอย่างมีนัยสำคัญในการส่งเสริมสิทธิและความเท่าเทียมทางเพศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่กฎหมายสมรสเท่า

เทียม หรือพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 24) พ.ศ. 2567 มีผลบังคับใช้อย่างเป็นทางการตั้งแต่วันที่ 23 มกราคม 2568 ทำให้บุคคลที่มีอัตลักษณ์ทางเพศใดๆ ก็ตาม สามารถจดทะเบียนสมรสได้อย่างเท่าเทียมภายใต้กฎหมาย กฎหมายฉบับนี้ได้รับการประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อเดือนกันยายนปีที่แล้ว และได้กำหนดเวลา 120 วันเพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องปรับปรุงกฎระเบียบให้สอดคล้อง เช่น ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจดทะเบียนครอบครัว ซึ่งได้ปรับถ้อยคำจาก "ชาย-หญิง" เป็น "บุคคล" และ "สามี-ภรรยา" เป็น "คู่สมรส"

ถึงแม้จะมีความก้าวหน้าดังกล่าว การส่งเสริมสุขภาพสำหรับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภารกิจของกรมอนามัย จากสถานการณ์ปัจจุบัน กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศยังคงเผชิญกับความท้าทายในการเข้าถึงบริการสุขภาพที่เหมาะสมและครอบคลุม ซึ่งส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมในการดูแลสุขภาพและคุณภาพชีวิต เพื่อแก้ไขปัญหานี้ การพัฒนางานวิจัยและการส่งเสริมสุขภาพที่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศจึงเป็นสิ่งจำเป็น งานพัฒนาและงานวิจัยควรครอบคลุมปัจจัยด้านสุขภาพในทุกมิติ ทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบนโยบายและบริการสุขภาพที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การส่งเสริมสุขภาพควรคำนึงถึงความหลากหลายภายในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ และสร้างกิจกรรมหรือโครงการที่เข้าถึงได้ง่ายและตอบโจทยความต้องการอย่างแท้จริง การกำหนดนโยบายในระดับ

ประเทศที่สนับสนุนให้บุคลากรทางการแพทย์มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงปัญหาที่กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเผชิญอยู่ก็เป็นสิ่งสำคัญ บุคลากรเหล่านี้ควรได้รับการอบรมเพื่อเพิ่มทักษะด้านความเข้าใจในวัฒนธรรมและบริบทของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ รวมถึงการสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร เช่น การจัดให้มีพื้นที่บริการที่ปลอดภัยและไม่เลือกปฏิบัติ เช่น ห้องน้ำที่เป็นกลางทางเพศ หรือพื้นที่สำหรับคำปรึกษาที่เคารพในความเป็นส่วนตัว นอกจากนี้ระบบบริการสุขภาพควรถูกออกแบบให้ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยควรมีบริการเฉพาะทาง เช่น การดูแลด้านฮอร์โมน การผ่าตัดเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ทางเพศ หรือการให้คำปรึกษาด้านจิตวิทยาที่เข้าใจในบริบทของกลุ่มนี้ ซึ่งจะช่วยลดอุปสรรคในการเข้าถึงบริการสุขภาพ และเพิ่มโอกาสให้ประชากรกลุ่มนี้ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเผชิญกับความเสี่ยงด้านสุขภาพที่หลากหลาย อันเป็นผลมาจากปัจจัยทางชีวภาพ สังคม และเศรษฐกิจซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความสามารถในการเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ

ปัญหาสุขภาพที่พบได้บ่อยในกลุ่มนี้ได้แก่ ผลกระทบจากการใช้ยา ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และสมุนไพรโดยไม่มีคำแนะนำทางการแพทย์ ความเสี่ยงต่อโรคติดเชื้อบางประเภท เช่น โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ (STIs) และโรคเรื้อรังตลอดจนผลข้างเคียงจากการผ่าตัดแปลงเพศหรือการทำศัลยกรรมเสริมความงาม แม้จะมีความก้าวหน้าในการแพทย์และสาธารณสุขในประเทศไทย งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศยังคงมีข้อจำกัดโดยส่วนใหญ่เน้นศึกษาการติดเชื้อเอชไอวี (HIV)

และผลกระทบหลังการผ่าตัดแปลงเพศเป็นหลัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกรอบแนวคิดด้านสุขภาพที่ยังไม่ครอบคลุมปัญหาสุขภาพอื่นๆ เช่น สุขภาพจิต การดูแลสุขภาพระยะยาว หรือการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่เป็นมิตรกับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ จากการศึกษาของ USAID (2014) รายงานว่าในสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลง กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศยังคงเผชิญกับความท้าทายด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่หลากหลาย ทั้งอัตราการติดเชื้อเอชไอวี (HIV) ที่สูง และการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ยังมีอุปสรรค แม้ประเทศไทยจะเป็นศูนย์กลางการผ่าตัดแปลงเพศชั้นนำของโลก แต่ความไม่เท่าเทียมในการรับบริการและข้อจำกัดทางกฎหมายยังคงเป็นปัญหาสำคัญ องค์กรที่ทำงานเพื่อกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ พยายามอย่างหนักในการสนับสนุนชุมชน แต่ก็ยังขาดทรัพยากรและการวิจัยที่ครอบคลุม สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนานโยบายและแนวทางปฏิบัติที่เอื้อต่อการมีสุขภาวะที่ดีของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างแท้จริง⁽⁶⁾

ปัญหาสุขภาพเหล่านี้อาจรุนแรงขึ้นในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีอายุสูงขึ้น เนื่องจากความเสื่อมของระบบภูมิคุ้มกันและภาวะสุขภาพที่เกิดขึ้นตามวัย ประกอบกับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพ กลุ่มที่มีรายได้น้อยอาจไม่สามารถเข้าถึงการรักษาพยาบาลที่เหมาะสมได้ หรือถึงแม้สามารถเข้าถึงบริการทางการแพทย์ได้ ก็ยังอาจต้องเผชิญกับอคติทางสังคมและการเลือกปฏิบัติจากบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งอาจนำไปสู่ความลังเลใจในการเข้ารับบริการทางสุขภาพ ในทางกลับกัน กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศที่มีรายได้น้อยมักสามารถเข้าถึงการรักษาที่มีคุณภาพได้ดีกว่าและลดโอกาส

เผชิญกับอคติทางสุขภาพ ท้ายที่สุดความสำเร็จในการสร้างความเท่าเทียมด้านสุขภาพสำหรับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งจากหน่วยงานรัฐ องค์กรภาคเอกชน และชุมชนกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเอง การทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการจะช่วยสร้างระบบสุขภาพที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะแต่ยังสะท้อนถึงคุณค่าของความเท่าเทียม ความเคารพในความแตกต่าง และการยอมรับซึ่งกันและกันในสังคม

■ HL ภายใต้อุปสงค์ความรู้ สุขภาวะที่เท่าเทียม

จากแนวคิดการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพให้แก่กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ จะต้องพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ทั้งในเชิงบริบทของสังคมและวิถีชีวิต ความสามารถในการออกแบบการสร้างเสริมความรู้ด้านสุขภาพให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เจาะจงของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศแต่ละกลุ่ม ซึ่งมีความยากและท้าทาย ด้วยเหตุผลข้างต้นที่กล่าวถึงความไม่แน่นอนของจำนวนประชากร และการเปิดตัวในสังคมที่เป็นประเด็นละเอียดอ่อน จากการวิเคราะห์ของคณะทำงานกรมอนามัยจึงสรุปว่า ควรออกแบบชุดความรู้ที่สำคัญ เพียงพอและจำเป็น แต่อย่างไรก็ตามต้องเป็นความต้องการของกลุ่ม (โดยใช้ตัวแทนกลุ่มของผู้มีความหลากหลายทางเพศเข้าร่วมในกระบวนการ) เพื่อเป็นพื้นฐานในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้ทางด้านสุขภาพ

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ยังมีความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับจำนวนประชากรกลุ่มผู้มีความ

หลากหลายทางเพศ รวมทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพที่สะท้อนในหลายด้าน การพัฒนาและเสริมสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการเฉพาะกลุ่มยังเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพของประชากรกลุ่มนี้ให้มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ความรอบรู้ด้านสุขภาพยังคงไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้สำนักส่งเสริมสุขภาพได้พิจารณาว่าการเสริมสร้างความรู้ทางด้านสุขภาพ จำเป็นต้องได้รับการดำเนินการอย่างเร่งด่วน

โรงพยาบาลหลายแห่งที่มีความมุ่งมั่นในการดูแลสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ได้เปิดคลินิกเฉพาะทางที่รองรับความต้องการเหล่านี้ โดยตัวอย่างเช่น Pride Clinic ของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ ซึ่งให้บริการดูแลครบวงจร ทั้งในด้านการเตรียมความพร้อมทางจิตใจ การใช้ฮอร์โมนบำบัด การทำหัตถการ รวมถึงการศัลยกรรมปรับแต่งลักษณะทางกายภาพ และการผ่าตัดแปลงเพศ โดยการดูแลจากทีมแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ อีกทั้งการเตรียมความพร้อมทางจิตใจถือเป็นปัจจัยสำคัญในการให้บริการ เพราะกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศหลายคนอาจเผชิญกับความกังวลจากแรงเสียดทานทางสังคม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจและความเป็นอยู่ของพวกเขา การปรึกษากับแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตจึงเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเสริมสร้างสุขภาวะที่ดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ

กระทรวงสาธารณสุขได้มอบหมายให้กรมอนามัยเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมสุขภาพและดูแลกลุ่ม LGBTQ+ โดยมุ่งหวังที่จะดูแลสุขภาพของประชาชนไทยทุกคนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม กรมอนามัยยังได้ตั้งเป้าหมายใน

การรวบรวมข้อมูลสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ เพื่อการประเมินสถานการณ์และผลักดันให้ภาคีเครือข่ายที่มีความรู้ความสามารถมาร่วมงานในการส่งเสริมสุขภาพกลุ่มนั้น นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการให้ความรู้พื้นฐานแก่เยาวชนตั้งแต่ในวัยเรียน โดยเฉพาะการป้องกันโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์และการให้ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ฮอร์โมน รวมถึงการผ่าตัดแปลงเพศ เพื่อให้การดูแลและส่งเสริมสุขภาพสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมทุกมิติ

อย่างไรก็ตาม จากแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมความรู้ด้านสุขภาพสำหรับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศให้ข้อเสนอว่ามีความจำเป็นต้องพิจารณาในหลายมิติที่เกี่ยวข้อง ทั้งในเชิงบริบทของสังคมและวิถีชีวิตเฉพาะของกลุ่มเป้าหมาย การพัฒนานี้ไม่เพียงแต่ต้องวิเคราะห์ความซับซ้อนของอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเท่านั้น แต่ยังต้องออกแบบกระบวนการที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการเฉพาะตัวของแต่ละกลุ่มได้อย่างเหมาะสม⁽⁶⁾ เช่น การสร้างองค์ความรู้ที่คำนึงถึงปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน หนึ่งในความท้าทายสำคัญคือ การจัดทำเนื้อหาความรู้ที่เพียงพอและจำเป็น โดยต้องคำนึงถึงความละเอียดอ่อนของประเด็น เช่น การเปิดเผยตัวตนในสังคม และจำนวนประชากรกลุ่มนี้ที่ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจน เพื่อให้กระบวนการนี้มีประสิทธิภาพ ควรมีการดึงตัวแทนของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการออกแบบและพัฒนา เพื่อให้มั่นใจว่าเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอสามารถตอบสนอง

ต่อความต้องการและบริบทเฉพาะของกลุ่มได้จริง นอกจากนี้ การสร้างเสริมความรู้ด้านสุขภาพควรครอบคลุมทั้ง 4 มิติ ได้แก่ การเข้าถึงข้อมูล การทำความเข้าใจข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการปรับใช้ข้อมูลเพื่อดูแลสุขภาพ ด้วยเหตุนี้กระบวนการพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพสำหรับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศจึงไม่ใช่เพียงแค่การให้ข้อมูล แต่ยังคงเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความเข้าใจและแรงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถจัดการสุขภาพของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ออกแบบการดำเนินการให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์สุขภาพะ LGBTIQ+ ฉบับแรกของประเทศไทย⁽⁴⁾ เพื่อให้สามารถบรรลุตามวิสัยทัศน์ของยุทธศาสตร์ที่ตั้งไว้ว่า “ประชากรกลุ่ม LGBTIQ+ เข้าถึง ความเป็นธรรมทางสุขภาพ ไม่ถูกเลือกปฏิบัติด้วยอัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถี ตลอดจนปัจจัยการกดขี่ทับซ้อน ได้รับการปกป้องคุ้มครองในสิทธิทางสุขภาพะ สามารถใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีสุขภาวะองค์รวมทั้งทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม เพื่อให้ประชากร LGBTIQ+ ในฐานะที่เป็นพลเมืองสุขภาพะ ได้มีส่วนร่วมในการสร้างสังคมสุขภาพดีร่วมกัน” มาสู่บริบทสังคมปัจจุบันที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ

■ Co - Creating Health Literacy กระบวนการสร้างความรู้สุขภาพ

สำนักส่งเสริมสุขภาพ กรมอนามัย ได้นำแนวคิดการสร้างความรู้แบบเฉพาะเจาะจง (tailored knowledge co-creation) มาใช้ในการออกแบบกระบวนการสร้างความรู้ด้านสุขภาพสำหรับกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ โดยได้เชิญภาคีเครือข่ายที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม

ดังกล่าวเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นของการดำเนินการ กระบวนการที่ออกแบบขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1) วิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการ (Conduct a comprehensive analysis of the situation and associated requirements)

2) วิเคราะห์ประเด็นองค์ความรู้ (Examine relevant knowledge domains in depth)

3) ออกแบบและสร้างชุดความรู้ (Design and develop structured knowledge frameworks)

4) วิเคราะห์แพลตฟอร์มการสื่อสาร (Evaluate and assess communication platforms)

โดยมีรายละเอียดการดำเนินการในแต่ละกระบวนการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการ (Conduct a comprehensive analysis of the situation and associated requirements)

มุ่งเน้นการทำความเข้าใจบริบททางสังคมและสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในประเทศไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (mixed methods approach) ทั้งเชิงปริมาณจากข้อมูลสำรวจ และเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพกาย จิต และสังคม จะนำไปสู่การระบุช่องว่างของข้อมูลและความต้องการด้านการส่งเสริมสุขภาพของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงบริการสุขภาพที่เท่าเทียม และองค์ความรู้เฉพาะทาง

2. การวิเคราะห์ประเด็นองค์ความรู้ (Examine relevant knowledge domains

in depth)

การระบุและจัดลำดับความสำคัญของประเด็นองค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพในกลุ่มเป้าหมาย โดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น งานวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ และข้อมูลเชิงสถิติ ประเด็นองค์ความรู้ที่ระบุได้จะถูกนำมาพิจารณาความเหมาะสมและความสำคัญผ่านกระบวนการประชุมร่วมกับผู้เชี่ยวชาญและตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ครอบคลุมและเป็นประโยชน์ การตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้มั่นใจว่าเนื้อหาสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

3. การออกแบบและสร้างชุดความรู้ (Design and develop structured knowledge frameworks)

มุ่งเน้นการพัฒนาองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยเริ่มต้นจากการกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของชุดความรู้ อิงตามผลการวิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการ การออกแบบเนื้อหาดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา ผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อกำหนดโครงสร้าง ประเด็นสำคัญ และรูปแบบการนำเสนอที่เหมาะสม การพัฒนาเนื้อหาโดยละเอียด ควรกำหนดมาตรฐานการเขียนที่ชัดเจน ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย การใช้สื่อประกอบที่น่าสนใจ เช่น ภาพประกอบหรือมัลติมีเดีย สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสารได้ การทดลองใช้ชุดความรู้กับกลุ่มตัวอย่างและการปรับปรุงเนื้อหาตามผลการประเมินเป็นขั้นตอนสำคัญในการรับประกันคุณภาพของชุดความรู้

4. การวิเคราะห์แพลตฟอร์มการสื่อสาร (Evaluate and assess communication platforms)

มุ่งเน้นการประเมินและคัดเลือกแพลตฟอร์มการสื่อสารที่เหมาะสมสำหรับการเผยแพร่ชุดความรู้ โดยพิจารณาจากลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย คุณสมบัติของแพลตฟอร์ม และทรัพยากรที่ต้องใช้ การประเมินชุดความรู้ที่พัฒนาขึ้น การวิเคราะห์แพลตฟอร์มการสื่อสาร การคัดเลือกแพลตฟอร์มที่เหมาะสม และการติดตามผลและปรับปรุง เป็นขั้นตอนย่อยที่สำคัญในการทำให้การเผยแพร่ชุดความรู้มีประสิทธิภาพ ตรงกลุ่มเป้าหมาย และสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อสังคม การใช้หลายช่องทางร่วมกัน (multi-channel approach) อาจเป็นกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย กระบวนการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพแบบเฉพาะเจาะจงนี้ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้ชุดความรู้ที่มีความเฉพาะเจาะจงและตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างแท้จริง การดำเนินการตามขั้นตอนเหล่านี้จะเป็นระบบ จะช่วยยกระดับความรู้ด้านสุขภาพและส่งเสริมสุขภาวะของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการทั้งหมดนี้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้ชุดความรู้ที่มีความเฉพาะเจาะจงและตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างแท้จริง การดำเนินการตามขั้นตอนเหล่านี้จะช่วยยกระดับความรู้ด้านสุขภาพและส่งเสริมสุขภาวะของกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

■ บทสรุป : ความรอบรู้ทางด้านสุขภาพเพื่อความเสมอภาคทางสุขภาพ (Health Equity)

จากจุดเริ่มต้นของการตระหนักถึงความสำคัญของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย ที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางข้อจำกัดของข้อมูลเชิงสถิติและความท้าทายในการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ครอบคลุม ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพที่ซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายที่สำคัญอย่างพระราชบัญญัติสมรสเท่าเทียม ทำให้การสร้างความรู้ทางด้านสุขภาพ (Health Literacy) กลายเป็นกุญแจสำคัญในการเปิดศักยภาพและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชากรกลุ่มนี้

ความรู้ทางสุขภาพ: มากกว่าแค่การรับรู้ การสร้างความรอบรู้ทางสุขภาพในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการให้ข้อมูล แต่เป็นการเสริมสร้างศักยภาพในการเข้าถึง เข้าใจ วิเคราะห์ และนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพของตนเองอย่างเหมาะสม ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบริบททางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่แตกต่างหลากหลายของแต่ละบุคคล กรมอนามัย โดยสำนักส่งเสริมสุขภาพ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในจุดนี้ จึงได้นำแนวคิดการสร้างความรู้แบบเฉพาะเจาะจง (Tailored Knowledge Co-creation) มาใช้ในการออกแบบกระบวนการสร้างความรอบรู้ด้านสุขภาพแบบมีส่วนร่วม โดยเชิญภาคีเครือข่ายที่เป็นตัวแทนของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการ การระบุประเด็นองค์ความรู้ การออกแบบชุดความรู้ ไปจนถึงการวิเคราะห์แพลตฟอร์มการสื่อสารที่เหมาะสม เพื่อให้มั่นใจได้ว่าชุด

ความรู้ที่พัฒนาขึ้นนั้นตรงกับความต้องการและบริบทของกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง

สู่ปลายทางแห่งความเสมอภาคทาง

สุขภาพ ปลายทางของการสร้างความรอบรู้ทางด้านสุขภาพในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศคือการสร้างความเสมอภาคทางสุขภาพ (Health Equity) อย่างแท้จริง ซึ่งหมายถึงการที่ทุกคนไม่ว่าจะมีอัตลักษณ์ทางเพศหรือวิถีทางเพศแบบใด ก็สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพที่มีคุณภาพ ได้รับการดูแลอย่างเข้าใจและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขที่ดีทั้งกาย ใจ และสังคม การบรรลุเป้าหมายนี้ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และที่สำคัญที่สุดคือ ตัวของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเอง ในการร่วมกันสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมสุขภาพ การลดอคติและการเลือกปฏิบัติ และการสร้าง

ความเข้าใจและความตระหนักรู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ

แม้ประเทศไทยจะก้าวหน้าด้านการยอมรับความหลากหลายทางเพศ แต่ยังคงต้องพัฒนาหลายด้านเพื่อบรรลุความเสมอภาคทางสุขภาพอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการผลักดันนโยบายและกฎหมายที่สนับสนุนสิทธิและการเข้าถึงบริการสุขภาพของกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ การพัฒนาบุคลากรทางการแพทย์ให้เข้าใจและตอบสนองความต้องการเฉพาะของกลุ่มนี้ การส่งเสริมการวิจัยด้านสุขภาพ และการสร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง การเดินหน้ารื้อเป้าหมายดังกล่าวอาจไม่ราบรื่น แต่ด้วยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ย่อมสามารถสร้างอนาคตที่ทุกคนมีศักดิ์ศรี สุขภาพ และสุขภาพที่ดีอย่างเท่าเทียมกัน

เอกสารอ้างอิง

1. World Health Organization. Social determinants of health: Progress of the World Report on Social Determinants of Health Equity. EB154/21 [Internet]. 2023 [cited 2025 Feb 11]. Available from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB154/B154_21-en.pdf
2. ชเนตต์ ทินนาม. ยุทธศาสตร์สุขภาพจะ LGBTQI+ ในประเทศไทย. นครปฐม: สมาคมเพศวิถีศึกษา; 2564.
3. กองบรรณาธิการ Hfocus. กรมอนามัย ยกระดับ “ชุมชนส่งเสริมสุขภาพ LGBTQ+” ตั้งเป้า 2 ปีครบ 13 เขตสุขภาพ [อินเทอร์เน็ต]. 2568 [เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.hfocus.org/content/2025/01/32914>
4. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส). รายงานสุขภาพคนไทย 2564: ความท้าทายใหม่ในวิกฤตโควิด-19 [อินเทอร์เน็ต]. 2564 [เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.thaihealth.or.th/wp-content/uploads/2021/06/723.pdf>
5. USAID. การเป็นผู้มีความหลากหลายทางเพศในเอเชีย: รายงานสถานการณ์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: USAID; 2557.
6. ดุลิตา พึ่งสำราญ, พงษ์ศักดิ์ สกุลทักษิณ, นิพนธ์ ดาราวุฒิมาประภรณ์. ผลการศึกษาและทบทวนองค์ความรู้ เรื่อง ความรอบรู้ด้านสุขภาพในกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ประเด็น การจัดการร่างกายเพื่อการแสดงออกตามอัตลักษณ์ทางเพศ [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนานโยบาย (มูลนิธิ สวน.); 2563 [เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2568]. เข้าถึงได้จาก: https://resourcecenter-uat.thaihealth.or.th/assets/mediadol/download_dol/87cfec45-5f2c-ed11-80fd-00155d1aab5d/downloaded_file_20250107193907.pdf